

**АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НОВІТНІХ ФРАНКОМОВНИХ ВИДАНЬ
ІЗ РИТОРИКИ, ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА І КУЛЬТУРИ
МОВЛЕННЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ Й АКАДЕМІЧНОЇ ЕЛІТИ
ФРАНЦІЇ, БЕЛЬГІЇ ТА ПІВДЕННОЇ АФРИКИ**

Ключові слова: *аналітичний огляд, новітні франкомовні наукові і навчально-методичні видання початку 2000-их років, риторика, ораторське мистецтво, культура мовленнєвої комунікації, сучасні представники зарубіжної університетської й академічної еліти, бібліографічні джерела, джерелознавство, міждисциплінарність, вища риторична освіта, зарубіжне риторикознавство початку ХХІ ст.*

Ключевые слова: *аналитический обзор, новейшие франкоязычные научные и учебно-методические издания начала 2000-ых годов, риторика, ораторское искусство, культура речевой коммуникации, современные представители зарубежной университетской и академической элиты, библиографические источники, междисциплинарность, высшее риторическое образование, зарубежное риториковедение начала ХХІ в.*

Key words: *analytical review, the latest foreign (in French) scientific and methodological editions of the early 2000's years, Rhetoric, Public Speaking, Culture of Speech Communication, the University and academic elite modern representatives, bibliographic sources, science on bibliographic source, interdisciplinary, higher rhetoric education, foreign rhetoric science in the early 21st century.*

У викладі подано аналітичний огляд новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва й культури мовленнєвої комунікації. Його розглянуто в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з багатограних – міждисциплінарних – риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років. До огляду залучено праці шістьох сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики з Бельгії, Південної Африки і Франції. Зауважено на своєрідності і змістовому наповненні цих видань. Відмічено внесок кожного з авторів до становлення новітнього етапу розвитку зарубіжного риторикознавства початку ХХІ ст.

В статтє представлен аналітический обзор новейших франкоязычных научных и учебно-методических изданий по риторике, ораторскому искусству и культуре речевой коммуникации. Он рассмотрен в качестве важного библиографического ресурса базы данных по многогранным – междисциплинарным – риториковедческим исследованиям в системе высшего образования и науки начала 2000 годов. К работе привлечены труды шести современных представителей университетской и академической элиты – преподавателей и исследователей риторики из Бельгии, Франции и Южной Африки. Уделено внимание своеобразию и содержательному наполнению этих изданий. Отмечен вклад каждого из авторов в становление новейшего этапа развития зарубежного риториковедения начала ХХІ в.

The author of the article gives an analytical review of the latest foreign (in French) scientific and methodological editions on Rhetoric, Public Speaking and Culture of Speech Communication that is considered as an important bibliographic source basis for teaching Rhetoric at higher school and science of the early 2000's years. The review includes the works written in the original by the University and academic elite modern representatives – researchers and teachers of Rhetoric from Belgium, France and South Africa published in various foreign languages. Specificity and content of these publications are considered. Each

author's contribution to the latest stage of foreign rhetoric science development in the early 21st century is outlined.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її актуальність. Аналітичний огляд провідного міжнародного досвіду сучасних риторикознавчих досліджень потребує широкого залучення до опрацювання новітніх матеріалів науковців та викладачів риторики (загальної і професійно зорієнтованої) у системі вищої освіти й науки. Сьогодні у бібліотечних фондах багатьох освітніх і наукових закладів (чи у відкритому інтернет доступі) зберігається великий масив оригінальної і перекладної літератури провідних теоретиків риторикознавчої галузі знань другої половини ХХ ст. Із-поміж них згадаймо імена (тут і далі усі наведені переліки (прізвищ, назв творів і країн) подано за абетковим принципом. – О. Щ.): Сергія Аверенцева (Росія), Клода Ажежа (Франція), Ролана Барта (Франція), Михайла Бахтіна (Росія), Наталії Безменової (СРСР), Жака Дюбуа (Бельгія) [разом із колегами – викладачами Льєзького університету: Франсіс Еделін, Жаном-Марі Клінкенбергом, Філіпом Менге, Франсуа Піром і Адленом Триноном – засновниками «Групи Мю» («Groupe μ»)], Умберто Еко (Італія), Барбара Кассен (Франція), Юрія Лотмана (СРСР–Естонія), Хаїма Перельмана (Бельгія) [одного з засновників неориторики у співавторстві з Люсі Ольбрехт-Титекою], Юрія Рождественського (Росія), Галини Сагач (Україна), Цветана Годорова (Франція). А також багатьох інших дослідників і викладачів, чії праці були розраховані як на наукову спільноту, так і на достатньо широку аудиторію читачів із різних сфер людської життєдіяльності, які прагнуть навчитися виступати публічно, зокрема і на студентів усіх спеціальностей і форм навчання та усіх охочих до самовдосконалення своєї ораторської майстерності.

Однак відібрати, перекласти й проаналізувати іншомовні (мовами оригіналів) бібліографічні джерела з певного напрямку риторикознавчих досліджень останніх років потребує багатьох зусиль. Даються взнаки як рівень знань іноземних мов і час, відведений на виконання поставлених цілей, так і можливості й бажання долучати до роботи новітні дослідження зарубіжних колег. Тож, нагальною потребою постає завдання не тільки цілеспрямованого пошуку, а й методичного відбору, вибіркового перекладу й систематизованого аналізу таких даних, котрі (заразом з іншими – попередньо опрацьованими) не тільки посядуть належне місце у списку використаної літератури (іноземними мовами) подальших напрацювань, але й значно розширять діапазон науково-педагогічного дискурсу у визначеному векторі. Актуальність і новизна запропонованого підходу очевидна ще з огляду на вимоги до оформлення статей у фахових виданнях із рекомендаціями спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні бібліографічні джерела з обраних для вирішення питань.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Окремих вітчизняних розробок з проєкцією на короткий чи розлогий (анотований чи систематизований, аналітичний чи реферативний) огляд новітніх зарубіжних риторикознавчих видань мовами оригіналів нами не виявлено. Зазвичай, в українських та російських статтях, присвячених дослідженню теоретичних і прикладних аспектів риторики (загальної чи професійно зорієнтованої), зазначено імена та назви праць іноземних авторів (сучасні трапляються вкрай рідко), і зрідка – головні ідеологи (сміслового й термінологічного характеру) з вибраними цитуваннями. У нашій статті «Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічний огляд)», що увійшла до колективної монографії «Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації» (Суми, 2015) за редакції професора Валентина Вандишева, частково розглянуте це питання (принаймні, загально окреслено), але воно потребує детальнішого аналізу на конкретних текстах.

Мета і завдання статті – уперше подати аналітичний огляд новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та

культури мовленнєвої комунікації в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з багатогранних – міждисциплінарних – риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років. До огляду залучимо праці декількох сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики із Бельгії, Південної Африки та Франції. Зауважимо на своєрідності і змістовому наповненні цих видань. Відмітимо внесок кожного з авторів до розвитку зарубіжного риторикознавства початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим складником у вивченні новітнього зарубіжного досвіду з означеної проблематики є знайомство з досягненнями колег-риторів через огляд низки бібліографічних джерел із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації. Залучимо до розгляду попередньо відібрані наукові і навчально-методичні видання таких авторів: • *Еммануель Данблон* із філософським осмисленням «Людина риторики: культура, розум, дія» (Париж, 2013); • *Шарлін Лісетт* із навчально-практичними рекомендаціями «Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» (Левалуа-Пере, 2008 і 2014); • *Жоржа Молінє* з теоретичним обґрунтуванням «Словника з риторики» (Париж, 2014); • *Крістін Нуаль-Кльозад* із філологічним аналізом класичної риторики «Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики» (Мец, 2003); • *Філіппа-Жозефа Салазара* з двома працями: антологією керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» й публіцистичною розвідкою «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» та • *Жоель Гард Тамін* із навчально-методичною «Риторикою» (усі три – Париж, 2011). Імена цих представників світової університетської й академічної еліти початку XXI століття презентують вищі освітні і наукові заклади Бельгії, Південної Африки та Франції. Усі згадані книги знаходяться у фонді «Бібліотеки риторичних знань від А до Я» [започаткована нами (Київ, 2007–2008) на базі Авторського центру риторичної культури (засновано 2001)].

Розглянемо такі основні франкомовні наукові і навчально-методичні видання з риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації, як-то (далі – мовою оригіналу): • «*L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar*» (Paris, 2003), • «*Dictionnaire de rhétorique*» par Georges Molinié (Paris, 2014), • «*L'homme rhétorique: culture, raison, action*» par Emmanuelle Danblon (Paris, 2013), • «*Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants*» par Philippe-Joseph Salazar (Paris, 2011), • «*La rhétorique*» par Joëlle Gardes Tamine (Paris, 2011), • «*Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer*» par Charline Licette ([Levallois-Perret], 2008 і 2014) та • «*L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique*» par Christine Noille-Clauzade (Metz, 2003).

По-перше. • «**L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar**» (Paris, 2003) [1]; укр. переклад: «*Мистецтво говорити. Антологія керівництва з красномовства за редакцією Філіппа-Жозефа Салазара*» (Париж, 2003); видавництво «Klincksieck», що спеціалізується на виданні книг із суспільної історії. У цьому дослідженні зауважено на ключових моментах у довгих перипетіях риторичного мистецтва з багатьма історичними паралелями – від демократичних джерел стародавніх Афін і Римської республіки до змін періодів розквіту чи занепаду красномовства з опертям на його роль у становленні різних доль, країн і держав.

Для своєї антології «Мистецтво говорити» Філіпп-Жозеф Салазар «вибрав і презентував» світові (перш за все – франкомовному читачеві) 42 фрагменти промов (і діалогів) видатних людей чи не за усіх історичних епох, починаючи Платоновим «Менексеном» [1, с. 1–6] і завершуючи Постановою Національної асамблеї «Le Parlement de la Ve République» [1, с. 332–335]. У «Мистецтві говорити» наведено уривки з творів Аристотеля, Цицерона, Квінтіліана, Тацита, Еразма, Жана Кальвіна, Ніколя Ланселота,

Рене Декарта, Олів'є Парту, Бернара Ламі, Мадам Дюфренуа, Генрі Моріса, Фернана Корко й ін. [1, с. 1–335]. Наприкінці видання упорядник подає стислий, проте насичений фундаментальними поняттями риторики, глосарій [1, с. 337–354], зауважуючи: стосовно риторичних фігур варто звернутися до «Риторичного словника» (Париж, 1992) Жоржа Моліньє (Georges Molinié) та «Літературних прийомів» Бернара Дюприє (Bernard Dupriez) [1, с. 337]. Уміщено у роботі науковця й «Поради щодо читання» з переліком головних і другорядних праць [1, с. 359–360] тощо. При цьому (поза суперечними обговореннями й існуючими практиками, властивими для подібного роду історичним екскурсам), Філіпп-Жозеф Салазар центральне місце у політичній європейській культурі настійливо відводять саме майстерності мовлення – «*métier de la parole*» [rhetorikè technè].

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» пов'язана з іменем відомого французького філософа і філолога Філіппа-Жозефа Салазара [8] – почесного професора риторики і гуманітарних наук Університету Кейптауна [Université de Cape Town] (Південна Африка), де він заснував (1995) і досі очолює Центр риторичних досліджень, у рамках якого ініціював африканський щорічник із риторики – «Риторика Південної Америки» [«Rhetoric of South America»] та досі залишається його головним редактором. Деякий час Філіпп-Жозеф Салазар був членом Ради Міжнародного товариства з історії риторики [англ.: The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)] (1996–1999), директором проекту «Риторика і демократія» (1998–2004) Міжнародного коледжу філософії у Парижі (Франція); обіймав низку престижних посад; був запрошеним учасником різноманітних заходів не тільки у згаданих країнах, а й у Бельгії, Іспанії, Італії, Канаді, Марокко, Німеччині, Росії, Словенії, Сполученому Королівстві, Швейцарії, Швеції; проводив міжнародні проекти з публічної риторики в Аргентині, Марокко, Канаді, Норвегії, Польщі, Румунії, Угорщині, Швеції; має декілька міжнародних премій і національних нагород. Тож, упорядник «Мистецтва говорити» й досі залишається активним діячем в обраній галузі університетських та академічних досліджень риторики.

Із-поміж численних публікацій Філіппа-Жозефа Салазара (наукових, аналітичних і публіцистичних статей, оглядів, есе, хронік, заміток), котрі охоплюють широкий спектр риторикознавчих досліджень (додамо: і перекладів різними мовами світу – французькою, англійською, іспанською, португальською, китайською, арабською), є і його новітнє видання; цього разу – болгарською мовою: «Реториката на политическа. Теория и реториката на политическата» (Софія, 2014) видавництва Софійського університету імені Святого Климента Охридського [Софийски университет «Св. Климент Охридски»] (Болгарія).

По-друге. Для подальшого детальнішого вивчення відібрано (замовлено з Франції і придбано до «Бібліотеки риторичних знань від А до Я») й іншу актуальну на сьогодні книгу Філіппа-Жозефа Салазара – • «**Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants**» (Paris, 2011) [9]; укр. переклад – «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» (Париж, 2011); видавництво «François Bourin Editeur», що спеціалізується на літературі з права, економіки, управління, тестувань, документів, гуманітарних наук, міжнародних і релігійних питань. «Промови лідерів (...)» присвячено своєрідному – публіцистичному – аналізу публічного дискурсу світових лідерів та людей, наділених владою. Автор цього видання, як філософ і фахівець із риторики, змальовує «живі портрети» (неочікувані й подеколи смішні) публічних ораторів та лідерів слова (дослівно: «des orateurs en vue et des leaders en bouche») [9]. Для ілюстрації наведемо лише деякі назви із 30 розділів цього видання, а саме: «В ім'я французького народу, дорогий Димитріє» [9, с. 15–27], «Папа; як він говорить» [9, с. 27–37], «Слово дипломатів» [9, с. 39–50], «Говорити популістськи» [9, с. 63–730], «Як говорить про мову полковник-легіонер і філософ» [9, с. 121–128], «Як говорить Дід Мороз» [9, с. 135–142], «Як з нами спілкуються синдикати» [9, с. 219–227], «14 липня і велике мовчання» [9, с. 259–265] тощо.

Наш інтерес до «Промов лідерів (...)» Філіппа-Жозефа Салазара визначається не тільки науковою проблематикою створеного у січні 2015 р. відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України (тема «Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства»). Головним аргументом на нагальну потребу знайомства з цим твором полягав у тому, що її автор, як зазначено у резюме до видання [9], – тепер уже завідувач кафедри риторики згадуваного Університету Кейптауна, пропагує цю дисципліну по всьому світові. [А така ідея надзвичайно співзвучна і нашим переконанням та прагненням донести до науково-освітньої спільноти недооцінене на сьогодні значення риторики (з її скарбами і можливостями у національній і світовій перспективі) задля вирішення багатьох життєво необхідних зрушень, зокрема й щодо реформувань у системі вищої освіти України.] До того ж він є керівником збірника праць «Влада переконання» («Pouvoirs de persuasion») у вищезазначеному видавництві «Klincksieck» і творцем хроніки «Ритор космополіт» («Rhéteur cosmopolite») на одному з міжнародних сайтів [9].

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» та «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» Філіппа-Жозефа Салазара (поряд з іншим його чисельним доробком) свідчать про вагомий внесок французького педагога і науковця до плідного розвитку новітніх досліджень теоретичних, історичних і прикладних аспектів риторики. Тож, за аналізованими виданнями стоїть унікальна особистість, яку можна назвати «Людиною риторики»; не випадково у довідковій літературі є означення науковця як «філософа і ратора» («le philosophe et rhétoricien») [8]. Адже він, досвідчений історик риторики й аналітик риторики політичного переконання і політичної влади, є однією з ключових фігур так званого риторичного повороту у гуманітарних і соціальних науках Франції та США 1990–2000-их років [«Rhetorical turn» полягає у зміні акцентів у дискурсі цих наук на визнання того, що риторичні прийоми і засоби глибоко й невідворотно впливають на формування реальності].

По-третє. До розгляду франкомовних наукових і навчально-методичних видань за зазначеною проблематикою і часом проміжком залучаємо і дев'яте перевидання «Словника з риторики» Жоржа Моліньє (Georges Molinié) • «**Dictionnaire de rhétorique**» (Paris, 2014) [6], що побачив світ у серії «Словники, енциклопедії й атлас» (№ 16007) завдяки видавництву «Le livre de Poche»; перше видання (1992) підготовлено «Librairie Générale Française». Риторичний словник має 400 рубрик із термінологічними визначеннями понять та коментарями до них [6, с. 33–337] і 14 таблиць-оглядів із цілями риторики, трьома її головними жанрами, рівнями і різновидами стилів, п'ятьма розділами ораторського мистецтва, частинами дискурсу, якостями стилю, доведенням тощо [6, с. 23–31]. У матеріалі систематизовано та пояснено чи не усі риторикознавчі аспекти.

«Словник із риторики» дає змогу згадати одного з найвідоміших французьких науковців, який ще донедавна був фахівцем із французької стилістики і семіотики. Довгий час (1988–2014) Жорж Моліньє був професором семіотики і риторики Університету Париж-Сорбонна (Париж-IV) [Université Paris-Sorbonne (Paris-IV)] (Франція), з тим уперше став президентом цього престижного освітнього закладу (1998–2003), за п'ять років – удруге (2008–2012); тобто увійшов до історії цього славетного Університету як шостий і восьмий його президент. Він був науковим експертом для різних французьких і зарубіжних науково-дослідницьких інституцій та установ, віце-президентом Конференції президентів університетів (2000–2002); головував у декількох асоціаціях, був членом різних рад і комітетів, а також директором журналу «XVII-ème siècle» та автором сотні праць зі стилістики й семіотики [3]. Відтак, автор «Словника з риторики» – Жорж Моліньє – став достатньо помітною фігурою у розвитку вищої освіти і науки своєї держави та одним із яскравих представників університетської й академічної еліти Франції.

По-четверте. • «**L'homme rhétorique: culture, raison, action**» (Paris, 2013) [2]; укр. переклад – «*Людина риторики: культура, розум, дія*» (Париж, 2013). Філософське осмислення бельгійського філолога та лінгвіста Еммануель Данблон (Emmanuelle

Danblon), професора риторики Вільного університету Брюсселя [Université Libre de Bruxelles] (Бельгія), вийшло під серією «Гуманітарні науки» («Humanités») французького видавництва «Les Éditions du Cerf», що спеціалізується на релігійній літературі. В анотації до видання зазначено [2]: авторка відправляється на пошуки уявлення про людський розум, сформований риторику; вона обґрунтовує складники техніки, призначеної для раціональної людини – людини-громадянина, яка з допомогою риторики зможе висловити свої почуття, емоції, інтуїтивні міркування. Головні функції риторики дослідниця розглядає як у спонтанному й універсальному проявах, так і у практичному застосуванні, що стоїть на варті суспільних інституцій. Зрештою, модель риторики, якою вона була задумана у класичному сенсі, перейшла до сучасного суспільства; вона дає можливість об'єднати товариство однією ідеєю, проте водночас може призвести і до зворотного. Еммануель Данблон показує, яким чином модель риторики та її застосування могли б стати цінним засобом задля нового виклику – набути впевненості у собі, не зважаючи на такий світовий порядок, де невпевненість є законом, де ніхто не може нас залишити, окрім нас самих.

За епіграф до книги «Людина риторики: культура, розум, дія» Еммануель Данблон послуговувалася відомою цитатою Аристотеля: «Задля того, щоб стати кваліфікованим у будь-якій професії, треба пройти природний відбір, навчання та практику» (мовою оригіналу: «Pour devenir habile en quelque profession que ce soit, il faut le concours de la nature, de l'étude et de l'exercice») [2, с. 7]. Зміст цього видання простий і лаконічний: «Як була написана історія» (як усе починалося, як риторика втратила душу і як організувалося протистояння) [2, с. 25–67], «Як використовується риторика практично» (як думати, перебуваючи в дії, як висловлювати свої емоції, розповідати історії, завершувати висловлювання, вирішувати й розмірковувати) [2, с. 69–189] та «Риторика чи мистецтво робити світ людянішим» [2, с. 191–214]. Виклад твору доступний і зрозумілий для невибагливого, але вдумливого читача.

Еммануель Данблон є авторкою багатьох новітніх наукових праць, серед яких: «Демократична аргументація» [«Argumenter en démocratie»] і «Функція переконання. Антропологія риторичного дискурсу» [«Rhétorique et rationalité. Essai sur l'émergence de la critique et la persuasion»] (обидві – Брюссель, 2004 і 2002), «Риторика і раціональність. Начерк про становлення критики і переконання» [«La fonction persuasive. Anthropologie du discours rhétorique: origines et actualité»] (Париж, 2005) тощо. Бельгійська дослідниця – генеральний секретар Фонду Хаїма Перельмана; організаторка й активна учасниця різних міжнародних заходах (конференцій, симпозіумів, семінарів, читань, днів досліджень), що проходять на базі факультету філософії і філології Вільного університету Брюсселя та в інших наукових і навчальних установах. Вона увіходить до дослідницької групи GRAL [Groupe de recherche en Rhétorique et Argumentation Linguistique] Вільного університету Брюсселя, яка зацікавлена у встановленні зв'язків між переконанням і впровадженням аргументативної раціональності, виокремлюючи вивчення основних питань сучасної доби; GRAL – співтовариство, покликане сприяти вивченню риторики й аргументації у динамічних і міждисциплінарних вимірах, щорічно проводить десятки найрізноманітніших заходів не тільки у Бельгії, а і в Ізраїлі і Італії, у Канаді та Франції.

Скажімо, торік Еммануель Данблон увіходила до складу оргкомітету Міжнародного симпозіуму з риторичного мистецтва «Хрупкість та розмитість. Приручити нестійкість: риторичне мистецтво» [«Le fragile et le flou. Apprivoiser la précarité: un art rhétorique»], що проходив у Вільному університеті Брюсселя (Брюссель, 3–5 квітня 2014 р.). Тоді, на жаль, мої матеріали за темою «Багатогранність принципів і цінностей викладання риторики у вищих закладах освіти: майбутня елітарна особистість перед вибором риторичного ідеалу (античність і сьогодення, буква і дух, закон і благодать)» [«Multilateralisme des principes et des valeurs de l'enseignement de rhétorique dans les établissements d'enseignement supérieur: personnalité élitaires d'avenir devant le choix de l'idéal rhétorique (antiquité et époque contemporaine, lettre et esprit, loi et grâce)»], не потрапили до її розгляду. Лише за півроку

мені поталанило познайомитися з риторкою-філософом після однієї з її лекцій – «Критика й утопія: інструменти використання мистецтва риторики» [«Critique et utopie: les outils de l'art rhétorique»] у рамках презентації книги Еммануель Данблон «Людина риторики: культура, розум, дія»; проводилася під егідою національної наукової інституції Бельгії, що покликана сприяти розвиткові наук та мистецтв у країні, – Королівської академії наук, письменства і витончених мистецтв Бельгії [Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique] (Брюссель, 16 жовтня 2014 р.).

По-п'яте. • «**La rhétorique**» (Paris, 2011) [9] – друге видання (перше – 1996 р.) навчально-методичної «Риторики» Жоель Гард Тамін (Joëlle Gardes Tamine), французького професора лінгвістики і філології Університету Париж-Сорбонна (Université Paris-Sorbonne), одного з найстаріших вищих навчальних закладів з вивчення літератур, мов, культур, мистецтв, гуманітарних і соціальних наук. «Риторику» Жоель Гард Тамін випущено видавництвом «Armand Colin», що спеціалізоване на гуманітарних і соціальних науках із призначенням для широкої читацької аудиторії – студентів, викладачів та ентузіастів наук; її презентовано колекцією «Cursus. Série “Littérature”» («Програма. Серія “література”»), котра пропонує студентам вищих освітніх закладів краще засвоювати вивчення предметів і дисциплін у визначених галузях, зокрема з літератури.

Із характерних особливостей цієї «Риторики» насамперед варто відмітити оригінальність й почасти вишуканість думки автора досліджуваної «Риторики», з огляду на змістову і структурну компоненти твору. Предмет досліджень Жоель Гард Тамін постає у співвіднесенні з такими характеристиками людської особистості, як тіло, серце, розум, дух, свобода, пристрасть тощо; представлено численні риторичні фігури й аргументації; можливо, не достатня для унаочнення ілюстративна складова (як на визначений вид її продукції – навчально-методичний посібник), проте наявна чимала кількість цитувань (щоправда дуже дрібним шрифтом).

Французька дослідниця у простий і доступний спосіб прагне розкрити такі частини свого доробку, як: «Принципи та еволюція» (загальні принципи та декілька історичних віх) [9, с. 13–47]; «Тіло і серце» (пам'ять; дія; етос і пафос, а також характер пристрасті) [9, с. 40–75]; «Дух» (винахідливість чи розум; доступність) [9, с. 77–138]; «Між серцем і розумом: стиль і фігури» [9, с. 139–202]; на завершення – «Портрет» [9, с. 203–213], де приділено увагу місцю портрета в риториці, характеру, презентації людини тощо. На сьогоднішній день Жоель Гард Тамін – авторка великої кількості статей і декількох книг з мови, зокрема з мови поезії [«La rhétorique profonde de Saint-John Perse»] (Париж, 2002; із Colette Camelin); вона – фахівець із граматики та поетичної риторики; член редакційних оглядів з літератури і поезії; має свій сайт, багато часу приділяє особистому листуванню з дописувачами; залишається почесним професором Університету Париж-Сорбонна, у якому пропрацювала багато років.

По-шосте. Привертає увагу і чергове перевидання навчально-прикладного характеру Шарлін Лісетт (Charline Licette) – • «**Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer**» ([Levallois-Perret], 2008) [4]; укр. переклад – «*Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення*» ([Левалуа-Пере], 2008). Шарлін Лісетт, викладачка з менеджменту, тренер з управління, зв'язків та особистісної ефективності, постійно розроблює нові курси і веде стажування (проводить семінари) з публічного мовлення. У цій розробці (як одному з прикладів реалізації такого курсу) авторка відповідає на низку питань, а саме: як тримати аудиторію, аби вона не заснула, що робити з голосом, як відповідати на заперечення тощо. Завдяки своїм багатьом рекомендаціям і вправам із розвитку ораторського дару його зорієнтовано на тих, хто бажає досягти успіху у публічних виступах. Посібник містить п'ять розділів: «Успішний виступ» [4, с. 17–35], «Підготовка розумова і фізична» [4, с. 37–71], «Підготовка до виступу» [4, с. 73–102], «Перед аудиторією» [4, с. 103–154] та «Методи для

вдосконалення» [4, с. 155–179]. Посилання на «Уміти говорити публічно (...)» даємо за його четвертим перевидання (2008), оскільки у нашому Центрі риторичної культури маємо саме його у зазначеній «Бібліотеці»; знаємо: торік світ побачило восьме – доповнене – перевидання цієї праці (2014) [5].

Зазначене видання й увесь доробок Шарлін Лісетт, – усе перевидано по декілька разів у рубриці «Професійна ефективність» того ж самого французького видавництва – «Studyrama» (засноване 2000 р.; знаходиться неподалік Парижа, у Левалуа-Пере), котре розраховане на молодіжну аудиторію; є незалежною групою зв'язку зі студентами і молодими випускниками вищих освітніх закладів. Серед книжок Шарлін Лісетт у цьому видавництві назвемо: «Засвоєння публічних виступів» [«Maitriser la parole en public»] (2006), «Знання управління конфліктом» [«Savoir gérer un conflit»] (2005), «Керівництво зі швидкого й ефективного читання» [«Le guide de la lecture rapide et efficace»] (2005 і 2015), «Навчання управління часом» [«Apprendre a gérer son temps»] (2005) та «Уміння управління стресом» [«Savoir gérer son stress»] (2005).

По-сьоме. Залучаємо до аналітичного огляду і філологічну працю з риторики Крістін Нуаль-Кльозад (Christine Noille-Clauzade) • «**L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique**» (Metz, 2003) [7]; укр. переклад – «*Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики*» (Мец, 2003); видано у серії «Текстові дослідження» (№ 5) Центром лінгвістичного вивчення тексту і дискурсу філологічного факультету Університету Меца [Université de Metz] (Франція); видавець – Університет Лотарингії і Науково-дослідний центр із вивчення медіації [Université de Lorraine Centre de recherche sur les médiations (CREM)]. У цій ґрунтовній і методично структурованій роботі Крістін Нуаль-Кльозад, старший викладач Нантського університету [Université de Nantes] (Франція), у відповідь на запит «що є стиль?» проводить реконструкцію Аристотелевої системи – від історії риторики до її теорії, аналізує дисфункції класичної риторичної спадщини, зауважує на моральних інтерпретаціях мови, визначає складові самого поняття «стиль автора» тощо. Вона вибудовує свої обґрунтування за чотирма основними розділами: «Техніки мовлення» (або мовленнєві техніки) [7, с. 19–56], «Класичні конфігурації аналізу» [7, с. 57–149], «До герменевтики фігури» [7, с. 151–295] та «Для неформалістичної теоретизації стилю» [7, с. 297–356]. У загальних висновках свого аналізу класичної риторики «Всесвіт стилю» французька дослідниця задається актуальним на сьогодні питанням «що таке стиль автора», а також іншими положеннями, на кшталт «естетика без патетики» тощо.

Дванадцять років потому, у науковому архіві Крістін Нуаль-Кльозад є ціла низка публікацій; тепер вона – професор риторики і літературної теорії Університету Стендаль-Гренобль 3 [Université Stendhal-Grenoble 3], де студенти вивчають іноземні мови і культури, давні і сучасні літератури, інформаційні та комунікаційні дисципліни тощо, – увесь спектр дисциплін, що охоплюють знання про людину та соціальні і гуманітарні науки. Активно проводиться у цьому освітньому закладі і науково-дослідницька діяльність під національним іменем одного з визначних класиків французької літератури ХІХ ст. та одного з засновників психологічного роману – Стендаля. Серед галузей досліджень в Університеті є й наступні: «Риторика від античності до революції» [«Rhétorique de l'Antiquité à la Révolution»], «Лінгвістика і риторика» [«Linguistique et rhétorique»], «Сучасна французька мова: риторика і віршування» [«Langue française moderne: rhétorique et versification»], «Прагматика: риторика і дискурсивний аналіз» [«Pragmatique: rhétorique et analyse des discours»] (усі – Гренобль, 2014–2015). Проводиться в Університеті постійний семінар за темою «Сила слова: нові підходи до риторики» [«Le pouvoir des mots: nouvelles approches de la rhétorique»], під час якого відбуваються зустрічі й обміни думками між молодими дослідниками; виходить цифровий журнал «Exercices de rhétorique» (Гренобль, 2013–2015); у цьому виданні є і новітні публікації Крістін Нуаль-Кльозад.

Насамкінець. Для нашого дослідження представляють інтерес багато інших наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та

культури мовленнєвої комунікації; проте маємо обмеження в обсязі поданої статті. Із-поміж авторів, чії імена закарбовані до історії розвитку французького риторикознавства, назвемо ще декількох «людей риторики». • *Лоран Перно* (Laurant Pernot), французький історик і фахівець із давньогрецької риторики; почесний член Інституту університетів Франції [Institut Universitaire de France (IUF)]; член Академії написів і белетристики (писемності і красного письменства / художньої літератури) [Académie des inscriptions et belles-lettres] (Франція), автор численних праць із риторики; почесний член Міжнародного товариства з вивчення біблійної та семітської риторики (Рим) [Société Internationale pour l'étude de la Rhétorique biblique et sémitique]; професор університету Страсбурга [Université de Strasbourg]; засновник і директор (із 1994 р.) Аналітичного центру релігійної риторики античності [Centre d'Analyse des Rhétoriques religieuses de l'Antiquité (C.A.R.R.A.)] тощо. Із-поміж його праць наведемо лише три назви (мовою оригіналу): «Epidictic Rhetoric. Questioning the Stakes of Ancient Praise» (University of Texas Press, Austin, 2015), «New Chapters in the History of Rhetoric» (Brill, Leiden-Boston, 2009), «La rhétorique dans l'Antiquité» (Paris, 2000)]. • *Андре Стефан* (André Stéphane), директор і педагог Школи ораторського мистецтва [l'École de l'Art Oratoire] та автор книги «Таїна ораторів» [«Le secret des orateurs»] (Париж, 2000). • *Марк Фюмаролі* (Mark Fumaroli), дійсний член Французької академії. Праці багатьох згаданих викладачів і науковців побачили світ на початку нинішнього століття не тільки у Бельгії, Південній Африці та Франції; вони також були апробовані на міжнародних заходах у Болгарії й Ізраїлі, в Іспанії й Італії, у Канаді і Китаї, Марокко і Німеччині, Росії і Словенії, Сполученому Королівстві та США, Швейцарії і Швеції й інших країнах світу.

Висновки та перспективи подальших пошуків у досліджуваному напрямі.

Поданий аналітичний огляд новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації уперше розглянуто в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з міждисциплінарних риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років. До розгляду залучено сім головних праць [усі знаходяться у фонді «Бібліотеки риторичних знань від А до Я» нашого Авторського центру риторичної культури] шістьох сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики із Бельгії, Південної Африки та Франції. Зауважено на своєрідності і змістовому наповненні видань, котрі відображають широкий спектр багатогранних зв'язків класичної риторики з новітніми історичними, філософськими, філологічними, політичними, релігійними, соціологічними, педагогічними, освітянськими, лідерськими аспектами вивчення. Відмічено внесок кожного з авторів (особливо, коли йдеться про життєдіяльність Еммануель Данблон, Жоржа Моліньє чи Філіппа-Жозефа Салазара) до становлення новітнього етапу розвитку зарубіжного риторикознавства початку ХХІ ст.

Головні положення проведеної роботи закладають підґрунтя до започаткованого нами аналізу провідного міжнародного досвіду з вивчення теоретичних засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування академічної еліти. Це відповідає тематиці і завданням індивідуального дослідження авторки на 2015 рік у рамках науково-дослідницької теми відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України. Маємо намір продовжувати знайомство з працями сучасних колег-риторів із ближнього і дальнього зарубіжжя. Уже залучено до реферативного огляду, окрім франкомовних видань, праці англійською, болгарською, грецькою, іспанською, італійською, німецькою, польською й іншими мовами народів світу); не полишаємо поза увагою і вітчизняні риторикознавчі доробки. Це дозволить значно розширити перелік новітніх зарубіжних бібліографічних джерел з риторики іншомовними виданнями у майбутній монографії, а затим здійснити їх систематизований аналіз – з огляду на нагальну потребу спиратися на

найновіші і найважливіші національні і зарубіжні бібліографічні джерела з досліджуваної проблеми.

Список використаних джерел

1. L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar. – [Paris] : Klincksieck. – 2003. – 370 p.
2. **Danblon, Emmanuelle.** L'homme rhétorique: culture, raison, action / Emmanuelle Danblon. – Paris : Les Éditions du Cerf. – 2013. – 231 p. – (Humanités).
3. **Georges Molinié** [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : <http://www.letudiant.fr/educpros/personnalites/molinie-georges-545.html>.
4. **Licette, Charline.** Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 4e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2008. – 181 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).
5. **Licette, Charline.** Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 8e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2014. – 250 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).
6. **Molinié, Georges.** Dictionnaire de rhétorique / Georges Molinié. – 9e édition. – Paris : Le livre de Poche, 2014. – 351 p. (Coll. : « Dictionnaires, encyclopédies et atlas » [16007]).
7. **Noille-Clauzade, Christine.** L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique / Christine Noille-Clauzade. – Metz : Université de Metz, 2003. – 388 p. – (Coll. « Recherches textuelles ». – № 5).
8. **Philippe-Joseph Salazar** [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar. – Title from the screen.
9. **Salazar, Philippe-Joseph.** Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants / Philippe-Joseph Salazar. – Paris : François Bourin Editeur, 2011. – 294 p.
10. **Tamine, Joëlle Gardes.** La rhétorique / Joëlle Gardes Tamine. – [2e éd.] – Paris : Armand Colin, 2011. – 232 c. – (Coll. : « Coursus. Série Littérature »).

Olena SHCHERBAKOVA

**THE ANALYTICAL REVIEW OF THE LATEST FOREIGN
(IN FRENCH) EDITIONS ON RHETORIC, PUBLIC SPEAKING
AND CULTURE OF SPEECH COMMUNICATION
OF THE UNIVERSITY AND ACADEMIC ELITE MODERN
REPRESENTATIVES
FROM FRANCE, BELGIUM AND SOUTH AFRICA**

Olena SHCHERBAKOVA

**THE ANALYTICAL REVIEW OF THE LATEST FOREIGN (IN FRENCH)
EDITIONS ON RHETORIC, PUBLIC SPEAKING AND CULTURE OF SPEECH
COMMUNICATION OF THE UNIVERSITY AND ACADEMIC ELITE MODERN
REPRESENTATIVES FROM FRANCE, BELGIUM AND SOUTH AFRICA**

The analytical review of the latest foreign (in french) editions on rhetoric, public speaking and culture of speech communication of the university and academic elite modern representatives from France, Belgium and South Africa.